

Andrzej Łuczak

ORCID: 0000-0001-6128-5159

Uniwersytet Zielonogórski

Zmiany kulturowe wśród społeczności romskiej na pograniczu polsko-niemieckim

Streszczenie

Artykuł jest próbą przedstawienia najważniejszych zmian kulturowych, jakie dokonują się w łonie społeczności romskiej na pograniczu polsko-niemieckim. Tekst nakreśla także istotne różnice pomiędzy społecznościami romskimi na zachodzie Polski a innymi regionami kraju. Autor akcentuje i podkreśla wyraźnie najważniejsze szanse, ale też zagrożenia dla kultury romskiej, próbując wskazać najważniejsze obszary i dziedziny życia istotne z punktu widzenia zachowania, pielęgnacji i rozwoju romskiej kultury.

Słowa kluczowe: kultura, zmiany kulturowe, Romowie, pogranicze, strategie

Romowie, społeczność bezterytorialna zamieszkująca tereny Rzeczypospolitej od przeszło sześciu stuleci. Współcześnie populacja romska szacowana jest, według ostatniego spisu powszechnego z 2011 roku, na blisko 17 tysięcy osób¹. W tym świetle ciekawe będą dane zawarte w kolejnym spisie, z 2021 roku, które nie są jeszcze całkowicie upublicznione. W porównaniu z 2002 rokiem wielkość i rozmiary tej społeczności zwiększyły się o blisko 5 tysięcy osób. Rośnie także w tym kontekście ilość deklaracji zarówno narodowości polskiej lub też drugiej po polskiej narodowości jako romskiej. Jak pokazują wszelkie badania, społeczność ta wymaga szczególnej uwagi i troski państwa².

Zarówno na pograniczu polsko-niemieckim, tzw. ścianie zachodniej państwa polskiego, jak i też w całym kraju problemy i bolączki Romów są podobne. Do nich możemy zaliczyć takie obszary jak:

- edukacja,
- sytuacja na rynku pracy,
- stan zdrowotny,

¹ Struktura narodowo-etniczna, językowa i wyznaniowa ludności Polski. Narodowy Spis Powszechny Ludności i Mieszkań 2011, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2015.

² Ibidem.

- integracja społeczna,
- dyskryminacja i akceptacja społeczna,
- promocja kultury romskiej³.

Wśród wielu codziennych bolączek i problemów Romów możemy także wyliczyć zagrożenia dla ich kultury i zmiany, które zachodzą wśród tych zbiorowości. Bardzo często mają one charakter niezauważalny, jednak są faktem, który nadaje charakter nowoczesnej kulturze romskiej. Do cech charakterystycznych i jej elementów składowych możemy zaliczyć takie czynniki jak:

- język,
- ubiór,
- romanipen – zbiór zasad określających romskość,
- tradycje, zwyczaje i obyczaje takie jak tradycyjnie wykonywane profesje, muzykę
- więzi łączące członków społeczności,
- kwestie tożsamościowe i ich przemiany⁴.

W powszechnej opinii Romowie i ich kultura jawią się szerszym kręgom społecznym bardzo tajemniczo. Bez wątpienia faktem jest, że jest to naród najmniej zintegrowany z resztą społeczeństwa. Przyczyn tego stanu rzeczy jest wiele. Są one zakorzenione i umiejscowione w przeszłości, W wieloletnich zaniebaniach polityki społecznej państwa lub też jej mylnych wytycznych, w często karykaturalnym postrzeganiu i przedstawianiu społeczności romskich⁵. Na myśl przychodzi mi, jako jeden z wielu przykładów, wydarzenie sprzed kilku tygodni. Mam na myśli wojnę na Ukrainie. Pewnego dnia media obiegrała wiadomość o kradzieży rosyjskiego czołgu przez grupę ukraińskich Romów. Wzbudziło to wielkie emocje w przestrzeni publicznej, na portalach społecznościowych w Internecie. Wiadomość została także podana przez serwisy instytucji publicznych⁶. Jej przekaz wzbudzał powszechne rozbawienie, jednak z drugiej strony, być może nie było to zamysłem tego przekazu, utożsamianie ukraińskich nomadów ze złodziejami. Wiadomość została tak przekazana, że wzbudzała pozytywne emocje, natomiast z drugiej strony skarykaturyzowała widzenie i postrzeganie tego czynu. Romów zaś zestawiono ze złodziejstwem, a nie z czynem bohaterskim. Bardzo często w przekazie medialnym decydują pewne detale, słowa, niuanse. Tak też było tym razem. Jest to oczywiście tylko jeden z przykładów. Tych bardziej negatywnych. Wyraźnie jednak trzeba zaznaczyć, że nie stanowią one ogółu. Są także te pozytywne, które

³ Programy na rzecz społeczności romskiej w Polsce w latach 2001-2030.

⁴ A. Łuczak, *Rola historii w budowaniu romskiej tożsamości*, „Romano Atmo” 2015, nr 2, s. 12-15.

⁵ Ibidem.

⁶ www.prezydent.gov.pl [dostęp: 15.03.2022].

zestawiają, zwłaszcza młode pokolenie, z pozytywnymi skojarzeniami. Kreują ich pozytywny wymiar, wizerunek. Przykłady sukcesów chociażby Viki Gabor, Jessici Merstein, Jimmiego Siwaka, Małgorzaty Mirgi-Tas dobitnie o tym świadczą⁷.

Na tle innych krajów sytuacja w Polsce nie wygląda aż tak tragicznie. Przede wszystkim kultura romska cieszy się ogromnym zainteresowaniem społeczeństwa. Zwłaszcza w ostatnich latach. Odbywa się szereg imprez kulturalnych, emitowanych często na antenach ogólnopolskich stacji telewizyjnych – koncerty i festiwale muzyczne. Widownie są zapełnione najczęściej do ostatniego miejsca. Także konferencje lub wykłady o tematyce romskiej cieszą się niezwykłym powodzeniem. W obszarze mass mediów w trzech ośrodkach regionalnych stacji Polskiego Radia nadawane są cykliczne audycje poświęcone Romom. Mam tu na myśli Radio Opole i audycje w cyklu Romscy bracia prowadzoną przez panią redaktor Ewelinę Rusin-Różycką, Radio Koszalin i audycje w cyklu Romano Dzipen tworzone przez redaktora Ryszarda Bankę oraz Radio Zachód i audycje w cyklu Szlakiem taborów, prowadzone przez redaktora Krzysztofa Baługa. Wszystkie one cieszą się dużą słuchalnością i zainteresowaniem wśród radiosłuchaczy. Bardzo często ludzie żywo reagują na poruszane tematy i kwestie, angażują się w audycje, cyklicznie słuchają kolejnych odcinków⁸.

Z jednej strony jest więc zainteresowanie tą tematyką, otwartość ludzi przeradzająca się często w zafascynowanie, z drugiej natomiast Romowie są pomimo wszystko grupą narodową budzącą niechęć wśród respondentów badań opinii publicznej. Na przestrzeni ostatnich lat odsetek osób podchodzących z niechęcią do tego narodu zmalał, ale i tak jest pokaźny. Ważna w tym względzie jest edukacja ludzi i pozytywna promocja tej kultury⁹.

Od 2001 roku w Polsce realizowany jest Program na rzecz społeczności romskiej będący odpowiedzią na problemy i główne bolączki tej społeczności. Przez ponad 20 lat wiele udało się zrobić. Jednym z widocznych efektów istnienia krajowej strategii jest rozwój romskich organizacji pozarządowych. To jeden z wielu pozytywnych skutków realizacji działań na rzecz społeczności romskiej w Polsce w ramach istniejących strategii pomocowych. Jeden, lecz niezwykle istotny, bowiem obudził w samej społeczności romskiej aktywność w szeroko pojętej sferze publicznej. Doszło do wzrostu aktywności samych Romów, min. poprzez działanie pozarządowych organizacji w postaci licznych stowarzyszeń lub fundacji¹⁰.

⁷ „Romano Atmo” 2022, nr 2, s. 5-15.

⁸ www.radioopole.pl, www.radiokoszalin.pl [dostęp: 15.02.2023].

⁹ A. Łuczak, *Skala i akty dyskryminacji Romów w Polsce*, [w:] *Wymiar dyskryminacji oraz wykluczenia Romów w Polsce. Język – kultura – instytucje publiczne*, red. A. Sakson, L. Janiszewska, Warszawa 2016, s. 31-49.

¹⁰ Niepublikowane wywiady przeprowadzone przez A. Łuczaka z liderami romskimi w latach 2009-2021.

Jeszcze w latach 90. było ich zaledwie kilka, ale w ostatnich latach ich liczba znacząco wzrosła. Obecnie ich ilość szacuje się w granicach 100, rozsianych na terytorium całej Polski. Oczywiście efektywność oraz realność ich działania jest bardzo zróżnicowana, niemniej w każdym regionie kraju można dostrzec co najmniej kilka ośrodków działających prężnie i efektywnie. Wzrost liczby organizacji pozarządowych zajmujących się Romami lub też romskich organizacji pozarządowych można określić jako „romskie odrodzenie” lub też swoistą mobilizację etniczną wśród tej społeczności¹¹.

To właśnie organizacje pozarządowe stały się centrami rozwoju i pielęgnacji kultury oraz tożsamości romskiej. W województwach zachodniej Polski możemy wymienić chociażby takie ośrodki jak Wrocław, Zieloną Górę, Nową Sól, Legnicę, Gorzów Wielkopolski, Piryce, Szczecin, Świnoujście. To tylko niektóre. Wzrost aktywności społecznej i obywatelskiej Romów w ostatnich latach jest więc imponujący¹².

Odgrywają one niezwykle istotną rolę w obszarze kultywowania i podtrzymywania ich kultury. W większości do głównych obszarów ich działalności należą sprawy edukacyjne. To bez wątpienia priorytet. Przy organizacjach działają najczęściej świetlice integracyjne, które organizują zajęcia edukacyjne dla dzieci. Uczęszczają do nich zarówno dzieci romskie, jak i polskie. To kolejny pozytywny wymiar ich działalności. Organizowane są zajęcia wyrównawcze z przedmiotów sprawiających najwięcej problemów, języków obcych, ćwiczenia ruchowe, funkcjonują pracownie komputerowe. Organizowane są wycieczki dla dzieci, spotkania integracyjne i okazjonalne przed świętami. Funkcjonują także zespoły muzyczne, gdzie dzieci rozwijają swoje zdolności muzyczne, drużyny sportowe. Podsumowując, kierunków działań jest wiele¹³.

Działalność i rozwój samych romskich organizacji pozarządowych są pewnym efektem i procesem, ale także ważną i istotną zmianą kulturową w łonie zbiorowości romskich. Proces ten jest zauważalny w całej Polsce, także zachodniej. Wzrost aktywności obywatelskiej, społecznej jest głęboką zmianą kulturową, która przynosi wiele dobrych owoców zarówno społeczności romskiej, jak i całemu społeczeństwu. Potwierdza to tylko trafność i sensowność realizowanych krajowych strategii pomocowych¹⁴.

¹¹ A. Łuczak, *Romskie organizacje pozarządowe w Polsce i ich rola w kształtowaniu romskiej tożsamości*, [w:] *Mniejszości narodowe na ziemiach polskich*, red. W. Mielewczyk, Szreniawa 2018, s. 198-209.

¹² Ibidem.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

Kultura ta wyszła niejako z obrzeża życia publicznego na szersze, bardziej świadome cele. Warto przy tym pamiętać, że w dobie globalizującego się świata, zacierania granic pomiędzy państwami, narodami, społeczeństwami, ludźmi, coraz większej uniformizacji kultury świata cywilizacji Zachodu, istnieje wiele zagrożeń dla niej. Do nich możemy zaliczyć:

- zagrożenie dla języka romskiego poprzez wypieranie go z codziennego użytku, zwłaszcza wśród młodego pokolenia,
- liczne zapożyczenia językowe,
- w dalszym ciągu odbieranie edukacji przez Romów jako zagrożenia dla ich kultury,
- rozpad i zanik więzi wewnątrz samej grupy,
- kryzys wartości i konflikty pokoleniowe,
- zmiany postrzegania romanipenu, zwłaszcza przez młode pokolenie,
- odcinanie się Romów od własnej kultury,
- stereotypy i karykaturalizacja postrzegania zbiorowości romskich,
- zjawisko dyskryminacji, także tej ukrytej,
- wciąż niska aktywność w sferze polityki i działalności samorządowej,
- bezrobocie i zła sytuacja materialna¹⁵.

Oczywiście te zagrożenia można by było mnożyć w nieskończoność. W rozmowach z wieloma członkami omawianej wspólnoty, którzy zeszli już z tego świata, dała się zauważyć obawa o przyszłość ich kultury. Stare czasy odeszły – przyszły nowe. Niektórzy mówili już wprost: „to już koniec”. Jednak zmiana pokoleniowa jest normalnym procesem. Jest ona naturalna, podyktowana realiami ludzkiej egzystencji. Obawy te jednak wynikały z obserwacji i wiedzy oraz doświadczenia życiowego starszego pokolenia¹⁶.

Bez wątpienia Polska jako kraj jest państwem oficjalnie unitarym – w sferze polityki. Nie istnieje jednak jednolitość, jeżeli chodzi o sferę kultury. Zarówno całego społeczeństwa polskiego, jak i też zbiorowości romskich. Do głównych różnic możemy zaliczyć:

- niejednorodność kulturową Romów, którzy są podzieleni na liczne grupy – tylko w samej Polsce wyróżnia się co najmniej 5 grup romskich,
- niejednorodność Romów przekłada się także na ich umiejscowienie geograficzne – w zachodniej Polsce mieszkają głównie przedstawiciele grupy Polska Roma, w południowej Bergitka Roma,

¹⁵ A. Łuczak, *Romowie w Polsce a wykluczenie społeczne*, [w:] *Współczesne wyzwania polityki wobec romskiej mniejszości etnicznej – edukacja, dyskryminacja, wykluczenie społeczne*, red. E. Subocz, S. Gabart, Warszawa 2013, s. 197-210.

¹⁶ Niepublikowane wywiady przeprowadzone przez A. Łuczaka..., op. cit.

- różny stopień rozwoju społeczności – różna sytuacja ekonomiczna – inna jest w Polsce zachodniej, a inna na południu Polski czy też na ścianie wschodniej,
- zapomniany wkład w tożsamość kultury polskiej na Ziemiach Odzyskanych przedstawiciele grupy Sinti, którzy w większości wyemigrowali poza granice kraju w latach 80. i 90.,
- różnice geograficzne i grupowe jeżeli chodzi o posługiwanie się dialektami języka romskiego,
- różne tradycje i podejście do edukacji,
- inna skala integracji z resztą społeczeństwa,
- różnice geograficzne jeżeli chodzi o kwestie wyznaniowe i religijne,
- zróżnicowaną aktywność obywatelską i wiele innych¹⁷.

Już na pierwszy rzut oka widać, że na ziemiach zachodnich, szeroko pojętych Ziemiach Odzyskanych wykształciła się swoista tożsamość, która także przełożyła się na samych Romów. Czerpali oni z tradycji zarówno polskich, jak i niemieckich. Zwłaszcza przed wojną. Nie ulega wątpliwości, że w środowisku grupy Sinti edukacja była już rozwinięta przed wojną, zwłaszcza obowiązek jej elementarnego poziomu¹⁸. Dlatego też po wojnie, po 1945 roku rzadkie były sytuacje nieumiejętności czytania i pisania, które można zaobserwować do tej pory w innych rejonach kraju, innych grupach romskich. Analfabetyzm praktycznie nie występował. Analizując źródła historyczne z lat 60. i 70. ubiegłego wieku zauważa się wysoką frekwencję wśród dzieci w miastach Polski zachodniej. Dzieci na tych terenach mogły odwołać się już do jakichś tradycji edukacyjnych swoich rodziców, którzy odbyli edukację minimum na poziomie elementarnym¹⁹.

Większa jest także integracja społeczna Romów w Polsce zachodniej. Romowie na tych terenach w przeważającej większości żyli w dobrej symbiozie ze swoimi sąsiadami. Nie zachowały się też szersze relacje o waśniach czy też pogromach na Romów, co miało miejsce w innych częściach kraju. Bez wątpienia miały miejsce akty dyskryminacji, przemocy czy też napaści, lecz miały one charakter epizodyczny i fragmentaryczny, nie ciągły i stały. Taką sytuację możemy zaobserwować chociażby w miastach na Śląsku – Zabrze, Siemianowicach Śląskich. Współcześnie nie ma też znacznych skupisk zbiorowości romskich w jednym miejscu, co ma miejsce w innych regionach Polski. Chociażby w województwie śląskim – Zabrze, małopolskim – Maszkowice, Kraków – Nowa Huta,

¹⁷ A. Łuczak, *Rola historii w budowaniu romskiej tożsamości*, „Romano Atmo” 2015, nr 2, s. 12-15.

¹⁸ A. Łuczak, *Sytuacja ludności romskiej na ziemi lubuskiej w XX wieku*, Szczecinek 2013, s. 12-17.

¹⁹ Ibidem.

podkarpackim – Jasło²⁰. Nie mają one jednak takich rozmiarów jak romskie osiedle Lunik IX w Koszycach na Słowacji, gdzie jest skupionych blisko 5 tysięcy osób, a warunki życia są często tragiczne²¹.

Integracja społeczna jest więc bardziej rozwinięta w Polsce zachodniej. To duże wyzwanie dla wszelkich służb społecznych. Rodzi się więc pytanie, jak skutecznie integrować? Czy skupienie w jednym miejscu większej ilości osób pochodzenia romskiego jest korzystne²². Opinie na ten temat są podzielone. Na pewno tworzenie wszelkich murów i barier pomiędzy ludźmi wywodzącymi się z różnych kultur nie jest dobrą drogą działania i w dłuższej perspektywie rodzi bariery i podziały²³.

Polska zachodnia jest więc pod różnymi względami inna od reszty kraju. Ma swoją specyfikę, tożsamość budowaną na tzw. Ziemiach Odzyskanych od 1945 roku. Te różnice przekładają się także na Romów. Bez wątplenia różnice te są zauważalne dla socjologów, ale nie tylko²⁴.

Sam fakt, że każdy na tych terenach jest z jakichś regionów, odległych miejsc ma decydujące znaczenie. Także Romowie wnieśli duży wkład w rozwój tożsamości zachodnich regionów. Ich udział w budowaniu lokalnej specyfiki jest tyleż bezsporny, co niezauważany i niedoceniony²⁵.

Lata biegną, zmienia się świat, polskie społeczeństwo ulega różnym zmianom, przeobrażeniom. Nasuwa się więc pytanie, czy w łonie zbiorowości romskich na terenach zachodnich także zachodzą liczne modyfikacje. Odpowiedź, według mnie, powinna jednoznacznie potwierdzać te zmiany. Bez wątplenia wędrownka i taborowe życie odeszły. Wspominana z wielką nostalgią, często wzruszeniem, dzisiaj stanowi przyczynek do różnych rozważań, wspomnień. Wspólnota taborowa, wędrownka były jednymi z filarów i podstaw romskiej kultury. Jak więc wydarzenia z epoki PRL-u wpłynęły na czasy po 1989 roku?²⁶

Na przestrzeni ostatnich 20-30 lat doszło do wielu zmian. W ramach krajowych strategii i programów na rzecz społeczności romskiej w Polsce państwo

²⁰ Niepublikowane wywiady przeprowadzone przez A. Łuczaka..., op. cit.

²¹ www.romowie.com, [dostęp: 15.02.2023].

²² P. J. Krzyżanowski, P. Popieliński, *Integracja Romów w Polsce po 1989 roku jako element bezpieczeństwa kulturowego państwa*, [w:] *Z zagadnień bezpieczeństwa Polski i współczesnego świata*, red. P. A. Leszczyński, A. Chabasińska, Gorzów Wielkopolski 2016, s. 34-36.

²³ M. Witkowski, *Polityka i antropologia. Praktyki integrowania Bergitka Roma w karpackich wioskach w Polsce*, Warszawa 2015, s. 20-27.

²⁴ P. Krzyżanowski, *Między wędrownką a osiedleniem. Cyganie w Polsce w latach 1945-1964*, Gorzów Wielkopolski 2017, s. 34-38.

²⁵ Ibidem.

²⁶ P. Krzyżanowski, *Między przymusowym osiedleniem a polityką asymilacyjną państwa. Cyganie/Romowie w Polsce w latach 1945-1989*, Gorzów Wielkopolski 2021, s. 44-50.

pomaga w różnych priorytetowych obszarach – edukacji, pielęgnacji kultury romskiej, aktywizacji zawodowej, promocji kultury²⁷.

Jedną ze zmian, myślę, że podstawową, jest zmiana nastawienia do edukacji. Uznanej zresztą za obszar priorytetowy w działaniach państwa. Stosunek młodego pokolenia do nauki zmienia się. Pojawia się coraz więcej uczniów kontynuujących naukę na poziomie ponadpodstawowym czy też wyższym. W tym obszarze zauważalna jest największa otwartość w grupach Sinti, Polska Roma i Bergitka Roma. Cały czas istnieją jednak opory i bariery. Nie wszyscy są otwarci, zwłaszcza na naukę. Przez to młode osoby często kończą edukację na poziomie podstawowym. Bariery te występują w każdej z grup romskich zamieszkujących Polskę, niemniej największe są zauważalne w grupach Lowarów i Kelderasy. Procesy modernizacyjne obejmują te grupy w najmniejszym stopniu²⁸.

Bariery i opory występują więc cały czas. Ważne jest, aby pomagać je przezwyciężać i budować mosty w relacjach między uczniami romskimi a szkołą. To oni coraz bardziej zauważają korzyści płynące z nauki, stwarzającej większe możliwości i korzyści płynące z niej²⁹. Przekłada się to także później na sytuację na rynku pracy. Coraz więcej jest absolwentów kierunków pedagogicznych, humanistycznych, ale także technicznych. Zaczynają się pojawiać pedagodzy, inżynierowie, nauczyciele wywodzący się z tego środowiska. Skupiamy się przede wszystkim na młodzieży, ale bywają także przykłady osób, które zaczynają naukę także po 60. roku życia. Wznawiają swoje studia, szkoły średnie, kiedyś porzucone, przerwane z różnych względów. Są to więc pozytywne zmiany, choć jest jeszcze wiele do zrobienia w tym zakresie³⁰.

Sami Romowie są zaangażowani w te procesy poprzez istnienie w obszarze polskiej oświaty asystentów edukacji romskiej, których obecnie jest 92 w Polsce. Działają min. w takich miastach jak Nowa Sól, Gorzów Wielkopolski, Szczecin, Wrocław, Legnica. Odgrywają oni ważną rolę w procesach tych zmian³¹.

Bez wątpienia zmiany kulturowe dotyczą także sfery i obszaru rynku pracy. W Polsce zachodniej aktywizacja ta ma realny wymiar. Zauważalne to było w trakcie realizacji programów aktywizacyjnych, min. ze środków europejskich. Wiele

²⁷ A. Łuczak, *Polityka edukacyjna wobec mniejszości romskiej – współczesne wyzwania*, „Romano Atmo” 2012, nr 5, s. 18-20.

²⁸ Niepublikowane wywiady przeprowadzone przez A. Łuczaka..., op. cit.

²⁹ B. A. Orłowska, *Edukacja dzieci romskich na ziemi lubuskiej w latach 2004-2015*, „Acta Politica Polonica” 2017, nr 2.

³⁰ Informacje pozyskane od Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, koordynatora ogólnopolskich programów stypendialnych dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych i studentów pochodzenia romskiego.

³¹ A. Łuczak, *Budowanie mostów między kulturami – program asystentów romskich w polskiej szkole*, „Romano Atmo” 2013, nr 3, s. 14-18.

osób, które zaczęły pracować w trakcie trwania projektów i staży, pracuje do tej pory. Wzrosła otwartość na zdobywanie nowych kwalifikacji i umiejętności w trakcie trwania szkoleń i kursów zawodowych. Oczywiście problem bezrobocia i złej sytuacji na rynku pracy jest wciąż realny, lecz dużo w tym względzie się zmieniło³².

Zmiany dotyczą także sfery wspomnianej aktywności obywatelskiej, społecznej w ramach wspomnianych organizacji pozarządowych. Te działają min. w Zielonej Górze, Gorzowie Wielkopolskim, Nowej Soli, Wrocławiu, Legnicy, Szczecinie, Pyrzycach. Nie sposób wymienić wszystkich. Wiele z nich nie jest znanych na arenie ogólnopolskiej, lecz odgrywają bardzo ważną rolę w lokalnych społecznościach³³.

Specyfiką terenów pogranicza polsko-niemieckiego jest także większe przenikanie się kultur. Wiele rodzin, zwłaszcza ze środowiska Sinti, mieszka w miastach niemieckich i polskich, pomiędzy Niemcami a Polską. Głównym ośrodkiem bytności Sinti po stronie niemieckiej jest Berlin. Większość osób z rodzin Sinti posługuje się płynnie językiem niemieckim³⁴.

Wymiar przenikania się kultur jest też szerszy. Częściej występują małżeństwa mieszane. Rodziny o podwójnej tożsamości. Romsko-polskie małżeństwa, rodziny o korzeniach romskich z dominującą przynależnością i tożsamością polską. Przenikanie się więc kultury polskiej – romskiej i niemieckiej jest o wiele dalej posunięte niż w innych rejonach kraju³⁵.

Zauważalne jest to również w sferze nauki, badań nad przeszłością pogranicza polsko-niemieckiego, także po stronie niemieckiej. Konieczność odtwarzania skomplikowanej przeszłości i złożonej tożsamości regionów przygranicznych jest zauważalna u naszych zachodnich sąsiadów³⁶.

Zbiorowości romskie zamieszkujące pogranicze polsko-niemieckie, być może nie tak liczne jak w innych częściach kraju, zmieniają się, ulegają przeobrażeniom. Istotne jest, że są jednak coraz lepiej zorganizowane, świadome. W obliczu procesów integracji europejskiej ważne jest, by pamiętać i przypominać o tym, że tożsamość ziem zachodnich po 1945 roku w obrębie państwowości polskiej była budowana także przez Romów, którzy przybywali na te tereny zarówno z Kresów Wschodnich, Polski centralnej lub też dawnych ziem niemieckich³⁷.

³² A. Łuczak, *Efektywność pomocy Unii Europejskiej oraz krajowych strategii na rzecz społeczności romskiej*, [w:] *Świat Cyganów. Problemy Romów*, red. C. Obrachta-Prądzyński, B. Dejna, Gdańsk 2017, s. 225-250.

³³ Ibidem.

³⁴ Niepublikowane wywiady przeprowadzone przez A. Łuczaka..., op. cit.

³⁵ A. Łuczak, *Sytuacja ludności romskiej na ziemi lubuskiej w XX wieku*, Szczecinek 2013, s. 34-40.

³⁶ Wywiad przeprowadzony przez A. Łuczaka z przedstawicielem Uniwersytetu w Greisfaldzie dr. Martinem Müller-Butz, 22.VI.2022 r.

³⁷ A. Łuczak, *Sytuacja ludności romskiej na ziemi lubuskiej w XX wieku*, Szczecinek 2013, s. 34-40.

Ważne jest, aby zmiany w sferze kultury romskiej prowadziły do umocnienia jej tożsamości w symbiozie z tradycjami kultury polskiej, przeszłością niemiecką przed 1945 rokiem. Istotne, aby pokonywać zagrożenia dla niej i budować lepszą przyszłość współczesnych i przyszłych pokoleń.

Bibliografia

1. Krzyżanowski P., *Między przymusowym osiedleniem a polityką asymilacyjną państwa. Cyganie/Romowie w Polsce w latach 1945-1989*, Gorzów Wielkopolski 2021.
2. Krzyżanowski P., *Między wędrówką a osiedleniem. Cyganie w Polsce w latach 1945-1964*, Gorzów Wielkopolski 2017.
3. Krzyżanowski P.J., Popieliński P., *Integracja Romów w Polsce po 1989 roku jako element bezpieczeństwa kulturowego państwa*, [w:] *Z zagadnień bezpieczeństwa Polski i współczesnego świata*, red. P. A. Leszczyński, A. Chabasińska, Gorzów Wielkopolski 2016.
4. Łuczak A., *Budowanie mostów między kulturami – program asystentów romskich w polskiej szkole*, „Romano Atmo” 2013, nr 3.
5. Łuczak A., *Efektywność pomocy Unii Europejskiej oraz krajowych strategii na rzecz społeczności romskiej*, [w:] *Świat Cyganów. Problemy Romów*, red. C. Obrachta-Prądzynski, B. Dejna, Gdańsk 2017.
6. Łuczak A., *Polityka edukacyjna wobec mniejszości romskiej – współczesne wyzwania*, „Romano Atmo” 2012, nr 5.
7. Łuczak A., *Rola historii w budowaniu romskiej tożsamości*, „Romano Atmo” 2015, nr 2.
8. „Romano Atmo” 2022, nr 2.
9. Łuczak A., *Romowie w Polsce a wykluczenie społeczne*, [w:] *Współczesne wyzwania polityki wobec romskiej mniejszości etnicznej – edukacja, dyskryminacja, wykluczenie społeczne*, red. E. Subocz, S. Gabart, Warszawa 2013.
10. Łuczak A., *Romskie organizacje pozarządowe w Polsce i ich rola w kształtowaniu romskiej tożsamości*, [w:] *Mniejszości narodowe na ziemiach polskich*, red. W. Mielewczyk, Szreniawa 2018.
11. Łuczak A., *Skala i akty dyskryminacji Romów w Polsce*, [w:] *Wymiar dyskryminacji oraz wykluczenia Romów w Polsce. Język – kultura – instytucje publiczne*, red. A. Sakson, L. Janiszewska, Warszawa 2016.
12. Łuczak A., *Sytuacja ludności romskiej na ziemi lubuskiej w XX wieku*, Szczecinek 2013.
13. Orłowska B.A., *Edukacja dzieci romskich na ziemi lubuskiej w latach 2004-2015*, „Acta Politica Polonica” 2017, nr 2.
14. Witkowski M., *Polityka i antropologia. Praktyki integrowania Bergitka Roma w karpackich wioskach w Polsce*, Warszawa 2015.
15. Wywiady & Niepublikowane wywiady z liderami romskimi przeprowadzone przez A. Łuczaka w latach 2009-2021.
16. Wywiad przeprowadzony przez A. Łuczaka z przedstawicielem Uniwersytetu w Greisfaldzie dr. Martinem Müller-Butz, 22.VI.2022 r.

17. Informacje pozyskane od Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku, koordynatora ogólnopolskich programów stypendialnych dla młodzieży szkół ponadgimnazjalnych i studentów pochodzenia romskiego.

Strony internetowe:

1. www.radioopole.pl,
2. www.radiokoszalin.pl
3. www.romowie.com

Cultural changes among the Roma community on the Polish-German border

Abstract

The article is an attempt to present the most important cultural changes taking place in the Roma community on the Polish-German border. The text also outlines significant differences between Roma communities in the west of Poland and other regions of the country. The author emphasizes and emphasizes clearly the most important opportunities, but also threats for the Roma culture, trying to indicate the most important areas and areas of life that are important from the point of view of preserving, nurturing and developing the Roma culture.

Keywords: culture, cultural changes, Roma, borderland, strategies